

УДК 929:398+78.072+001.891]-051:069 Колесса Філарет"
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2024.159.4>

Аліса ДАНИЛЕВИЧ, канд. іст. наук, асист.
ORCID ID: 0000-0002-7813-1209
e-mail: danilevich_78@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ФІЛАРЕТ КОЛЕССА: ОСНОВОПОЛОЖНИК УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОГРАФІЧНОГО МУЗЕЄЗНАВСТВА ТА ЙОГО ВНЕСОК У ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Вступ. В умовах глобалізації та швидких змін у культурному середовищі питання збереження національної культурної спадщини набуває особливої актуальності. Мета пропонованого дослідження – провести всебічне дослідження наукової діяльності Філарета Колесси як основоположника українського етнографічного музеєзнавства та проаналізувати його внесок у збереження національної культурної спадщини.

Методи. У дослідженні використано загальнонаукові методи (узагальнення, порівняння, індукція і дедукція); для аналізу життєвого шляху Філарета Колесси застосовано історико-біографічний метод; емпірико-теоретичні методи (аналіз, синтез) – для систематизації наукових праць Філарета Колесси; контент-аналіз використано для вивчення наукових текстів та джерелознавчий аналіз для вивчення архівних матеріалів.

Результати. Показано, що Філарет Колесса відіграв ключову роль у становленні українського етнографічного музеєзнавства. Встановлено, що його наукові експедиції та дослідження народної музичної творчості сприяли збереженню та популяризації багатого культурного спадку українського народу. З'ясовано, що Ф. Колесса розробив методи збору, систематизації та аналізу етнографічних матеріалів, що стали основою для подальшого розвитку української етномузикології. Встановлено, що роботи вченого мали значний вплив на формування національної ідентичності та збереження культурної спадщини, особливо в контексті дослідження музичних традицій Лемківщини, Бойківщини та Закарпаття для збору фольклорного матеріалу. Варто відзначити, що завдяки роботі Ф. Колесси було зібрано й опубліковано значну кількість українських народних пісень, що збереглися в архівах і продовжують досліджуватися сучасними науковцями. На основі проведеного аналізу можна констатувати, що внесок вченого у створення та розвиток музеїв і архівів з етнографічними матеріалами є важливим для культурної спадщини України, що підтверджує його статус як основоположника українського етнографічного музеєзнавства.

Висновки. Унаслідок проведеного дослідження можемо стверджувати, що Філарет Колесса відіграв центральну роль у формуванні українського етнографічного музеєзнавства та збереженні національної культурної спадщини. Встановлено, що його діяльність передбачала не лише систематизацію та збереження українського фольклору, але й активне впровадження наукових підходів до етнографічних досліджень, що стало основою для розвитку сучасного музеєзнавства в Україні.

Ключові слова: Філарет Колесса, українське етнографічне музеєзнавство, національна культурна спадщина.

Вступ

Нині, в умовах глобалізації та швидких змін у культурному середовищі, питання збереження національної культурної спадщини стає особливо актуальним. На початку ХХ ст. галицька етномузикологія переживала період активного розвитку, що було зумовлено як інтенсивною науковою діяльністю, так і впровадженням новітніх методологічних підходів. Члени Етнографічної комісії, серед яких видатні вчені Осип Роздольський, Станіслав Людкевич і Філарет Колесса, зробили значний внесок у становлення та розвиток цієї наукової дисципліни. Вони працювали в різних етномузикологічних напрямках, таких як польові дослідження, транскрипція народної музики, створення та видання музичних збірників, а також архівна діяльність, тим самим заклавши фундамент для подальшого розвитку цієї науки в Галичині. Їхня робота ґрунтувалася на поєднанні досягнень попередників із новітніми європейськими методами, що, зі свого боку, дало їм змогу значно підвищити науковий рівень галицької етномузикології.

Діяльність Філарета Колесси була спрямована на збереження національної культурної спадщини, що стало основою для формування національної ідентичності українського народу. Учений залишив багату спадщину у вигляді наукових праць, етнографічних досліджень і зібрані народних пісень, які й тепер залишаються важливими джерелами для дослідників української культури. Саме завдяки його зусиллям зі збереження та популяризації народних традицій українське етнографічне музеєзнавство отримало потужний імпульс для розвитку. Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених Ф. Колесі, залишається низка аспектів його діяльності, які ще недостатньо вивчені, зокрема і його роль у розвитку українського етнографічного музеєзнавства та методи, якими він сприяв збереженню національної культурної спадщини.

Тематика статті базується на дослідженнях, що охоплюють різні аспекти діяльності Філарета Колесси, а також внесок його наукових досягнень в українське етнографічне музеєзнавство та збереження національної культурної спадщини.

Тематика статті базується на дослідженнях, що охоплюють різні аспекти діяльності Філарета Колесси, а також внесок його наукових досягнень в українське етнографічне музеєзнавство та збереження національної культурної спадщини. В. Гошовський у праці "До питання про музичні діалекти Закарпаття" (1958) досліджує регіональні особливості музичних діалектів Закарпаття, що було одним з основних напрямів наукових зацікавлень Філарета Колесси. Дослідження є вагомим внеском у розуміння ролі вченого у вивченні карпатських народних мелодій, а також його впливу на формування сучасних уявлень про музичну культуру регіону.

І. Довгалюк у статтях "Лемківщина у дослідженнях Філарета Колесси" (2012) та "Перша бойківська експедиція Філарета Колесси" (2009) детально аналізує конкретні експедиційні дослідження, проведені Ф. Колесою, що сприяли систематизації та збереженню музичної спадщини Лемківщини та Бойківщини.

Г. Карась у своїй роботі "Пісенники українців Східної Словаччини як джерело вивчення буття фольклору в сучасну епоху" (2011–2012) розглядає сучасний стан фольклору українців Східної Словаччини, підкреслюючи значення наукового доробку Філарета Колесси для сучасних етномузикологічних досліджень. Це дослідження демонструє, як роботи вченого продовжують впливати на розвиток науки про народну музику в сучасному контексті.

С. Людкевич у збірці "Дослідження, статті, рецензії" (1973) пропонує критичний аналіз робіт Ф. Колесси, акцентуючи увагу на його внеску в розвиток української музикознавчої науки. С. Людкевич підкреслює, що наукова діяльність вченого значно розширила уявлення про музичну культуру України та заклала основи для подальших досліджень у цій галузі.

О. Мельник у праці "Словацько-українські пісенні зв'язки" (1971) досліджує культурні взаємовпливи між українським і словацьким народами, розглядаючи їх у контексті робіт Ф. Колесси. Він підкреслює, що він був одним із перших дослідників, який систематично вивчав ці зв'язки, що робить його праці важливими для розуміння міжкультурної комунікації в музичній сфері.

І. Довгалик та Л. Лукашенко у праці "Галицька етномузикологія початку ХХ століття" (Dovhaliuk, & Lukashenko, 2024) досліджують становлення галицької етномузикології, підкреслюючи фундаментальну роль Філарета Колесси у формуванні цієї галузі наукових знань. Вони висвітлюють ключові методологічні підходи, які були впроваджені вченим і продовжують впливати на сучасні дослідження.

В. Витвицький у статті для "Енциклопедії України" (2004) надає огляд біографії та основних досягнень Філарета Колесси, що є важливим джерелом для загального розуміння його внеску в українське етнографічне музеєзнавство та музикознавство.

Загалом ці дослідження створюють основу для розгляду ролі Філарета Колесси як основоположника українського етнографічного музеєзнавства та його внеску у збереження національної культурної спадщини. Вони дають змогу глибше зрозуміти методи та підходи вченого у збиранні та систематизації народної творчості, а також їхнє значення для сучасної української культури та науки.

Методи

У дослідженні було використано комплекс наукових методів, що забезпечив усебічний аналіз наукової діяльності Філарета Колесси та його внеску в розвиток українського етнографічного музеєзнавства та збереження національної культурної спадщини. Зокрема, історико-біографічний метод сприяв вивченню життєвого шляху та наукової діяльності Ф. Колесси в історичному контексті, а методи аналізу та синтезу – дали змогу систематизувати його наукові праці. Метод експедиційних досліджень був використаний для аналізу його польових методик збору фольклорних матеріалів, а джерелознавчий аналіз – для дослідження архівних документів, пов'язаних з його діяльністю. Метод проблемно-хронологічного аналізу допоміг структурувати дослідження хронологічно, акцентуючи увагу на ключових періодах у науковій діяльності Колесси.

Мета роботи – провести всебічне дослідження наукової діяльності Філарета Колесси як основоположника українського етнографічного музеєзнавства та проаналізувати його внесок у збереження національної культурної спадщини. Для досягнення мети визначено такі завдання: провести аналіз наукової діяльності Філарета Колесси; дослідити його внесок у розвиток етнографічного музеєзнавства; оцінити вплив наукових досягнень вченого на збереження національної культурної спадщини.

Результати

Одним із важливих досягнень, завдяки якому галицька етномузикологія швидко зайняла провідні позиції на початку ХХ ст., стало широкомасштабне дослідження народної музики із застосуванням звукозапису на великій території. Збірник "Галицько-руські народні ме-

лодії", виданий у 1906 та 1908 рр., був систематизований на основі музичних критеріїв, запропонованих С. Людкевичем. Це видання стало важливим етапом у розвитку української етномузикології, адже використання новітнього на той час винаходу – фонографа – дало змогу започаткувати наукову школу, яку нині називають типологічною або львівською.

Значним досягненням галицької етномузикології було заснування в 1908 р. одного з перших у Центрально-Східній Європі фонографічного архіву, що став важливим центром збереження та систематизації народної музики. Архів забезпечив збереження численних зразків народної творчості, що стали основою для подальших наукових досліджень і видань. Не менш значущими були й теоретичні дослідження галицьких фольклористів, що отримали високе визнання в Європі завдяки працям Філарета Колесси, оскільки його наукова діяльність охоплювала широке коло питань, пов'язаних із народною музикою та її структурними особливостями (Dovhaliuk, & Lukashenko, 2024).

Філарет Колесса (1871–1947 рр.) є однією з ключових постатей у розвитку української етнографії та музеєзнавства, діяльність якого визнано науковою спільнотою та відзначається, що він здійснив вагомий внесок у збереження та популяризацію національної культурної спадщини. Варто наголосити, що його діяльність і дослідження мають особливе значення для української фольклористики, зокрема в галузях музичної діалектології, фоноархівознавства, історіографії музичного фольклору, історичної та порівняльної етномузикології, музичної славистики, типології, структурної лінгвістики, етнопсихології та експериментальної етномузикології.

Як зауважує В. Гошовський, саме Філарет Колесса заклав основи музичної діалектології в Україні, визначивши її як самостійну галузь наукових досліджень (Гошовський, 1958, с. 70–74). У своїх роботах, починаючи з 1920-х рр., вчений уперше вказав на існування українських музичних діалектів, зазначаючи, що вони сформувалися на території України і майже повністю збігаються з мовними діалектами (Колесса, 1970в). Незважаючи на те, що В. Гошовський визнавав Ф. Колессу першим дослідником у цій сфері, важливо підкреслити, що питання музичних діалектів порушували ще раніше. С. Людкевич розглянув це питання ще в 1906 р., у передмові до першого тому своїх "Галицько-руських народних мелодій". Хоча він не використовував термін *музичне наріччя*, проте зазначав, що Східна Галичина, будучи найзахіднішим краєм українсько-руських земель, має значну етнографічну різноманітність через своє географічне розташування та сусідство з іншими етнічними елементами. Учений підкреслював, що на великій території Східної Галичини виявляються значні етнографічні відмінності, як у мові, так і в музичних мелодіях, що робить цей регіон унікальним порівняно з іншими частинами України (Людкевич, 1973, с. 194; Pasichnyk, 2018).

Ф. Колесса, відомий український етномузикознавець, наголошував на тісному зв'язку фольклористики з історією літератури, психологією, історією релігії та соціологією. Він розглядав фольклор фундаментом для пізнання культурного розвитку нації та ключовим матеріалом для аналізу історико-літературних процесів, підкреслюючи надзвичайну важливість його вивчення. У своїх працях учений чітко диференціював поняття фольклору й усної словесності, розуміючи фольклор як науку, а усну словесність – як об'єкт дослідження цієї науки.

Філарет Колесса критично ставився до тенденцій школи компаративізму, яка інколи надмірно зосереджувалася на історичних аспектах й іноземних впливах. На його думку, дослідники на кшталт М. Драгоманова, М. Сумцова та І. Франка часто перебільшували роль зовнішніх впливів. Відповідно, найбільшим методологічним авторитетом для нього був М. Грушевський, який, на думку Колесси, обрав правильний напрямок дослідження, фокусуючи увагу на інтернаціональності мандрівних сюжетів і процесі їхньої денаціоналізації. Це дало змогу органічно інтегрувати зазначені елементи в український культурний контекст. Методологічний підхід Філарета Колесси можна охарактеризувати як комплексний, з акцентом на використання різних методів для аналізу усної словесності. Він вважав, що різні методології слід застосовувати до конкретних фольклорних жанрів для максимально повного висвітлення їхніх різних аспектів (Український музичний світ, 2024).

Вплив старшого брата, Івана Колесси, автора збірника "Галицько-руські народні пісні з мелодіями", на формування музичних і фольклорних інтересів молодшого брата, Філарета, був значним. Під впливом наставника Івана Філарет активно займався збиранням народної творчості й обробкою народних пісень для хорових і вокальних ансамблів. Його оригінальні композиції на вірші Т. Шевченка, Ю. Федьковича, О. Маковея, Олександра Олеся та інших поетів, а також численні обробки українських народних пісень здобули широке визнання та стали важливою частиною репертуару західноукраїнських хорових колективів.

Музичні здібності Ф. Колесси виявилися ще під час навчання у Стрийській гімназії, де він привернув увагу композитора О. Нижанківського. Під його впливом Філарет почав серйозно займатися вивченням історії та теорії музики, гармонії, з метою присвятити себе композиторській діяльності. Поглиблення музичної освіти він продовжив у Віденській духовній семінарії, де протягом року відвідував лекції з гармонії у видатного австрійського композитора Антона Брукнера та брав участь у культурних заходах Відня (Український музичний світ, 2024). У 1918 р. Філарет Колесса здобув науковий ступінь доктора філології у Віденському університеті, де згодом викладав українську літературу у Львові, зокрема в Українському таємному університеті (Український музичний світ, 2023).

На основі проведеного аналізу з'ясовано, що вчений реалізував низку значущих і різнопланових проєктів, що мали вплив на розвиток як української, так і світової музичної культури. Наприкінці XIX – на початку XX ст. він постав як один із провідних композиторів Галичини, створюючи популярні цикли народних пісень для хору та вокального квартету. Серед його відомих творів – "На щедрий вечір", "Гагілки", "Обжинки", "Вулиця" та "Наша дума" (Колесса, 1972). Починаючи з 1902 р., його інтерес до фольклору поступово трансформувався в науковий підхід до дослідження цього явища (Dovhaliuk, & Lukashenko, 2024).

Під час навчання на філософському факультеті Львівського університету (1892–1896 рр.) Філарет Колесса приділяв значну увагу композиторській діяльності, що знайшло вираження у створенні й публікації численних обробок народних пісень. Серед його хорових творів виділяються "в'язанки" – "На щедрий вечір", "Вулиця", "Козаки в піснях народних", а також підготовлені до видання збірки "Обжинки" і "Гагілки". Важливим результатом цієї наполегливої роботи став великий збірник обробок для чоловічого та мішаного хорів під на-

звою "Наша дума" (1902). Паралельно Філарет Колесса створював оригінальні твори, зокрема, "Ой умер старий батько" та "Якби мені черевики" на слова Тараса Шевченка, які часто виконували на концертах і перевидавали в різних музичних збірниках.

Наукова діяльність Філарета Колесси в галузі фольклору значно обмежувала його можливості систематично займатися композицією, проте він продовжував створювати хорові обробки на основі матеріалів, зібраних під час етнографічних досліджень Закарпаття, Полісся та Волині (Український музичний світ, 2024). Значну частину наукової діяльності Колесса присвятив польовим дослідженням прикордонних територій Галичини, таких як Лемківщина, Бойківщина, Гуцульщина та Полісся. Ці експедиції, зокрема спільні з польським дослідником Казиміром Мошинським, стали основою для його порівняльних досліджень і публікацій (Dovhaliuk, & Lukashenko, 2024). Зібраний під час цих експедицій фольклорний матеріал став основою для його збірок "Народні пісні з Підкарпатської Русі" (ч. I, 1923), "Народні пісні з Південного Підкарпаття" (ч. II, 1923) та "Волинські народні пісні" (1937). Як досвідчений етномузиколог, Колесса ретельно відбирав для обробок високохудожні зразки народної музики, зберігаючи діалектну лексику творів та додаючи пояснення до малозрозумілих слів. Твори Філарета Колесси продовжують виконувати професійні й аматорські колективи, зберігаючи своє значення як визначна складова української хорової спадщини (Український музичний світ, 2024).

Особливу увагу в науковій діяльності Колесси займали українські епічні жанри, зокрема думи. У 1908 р. він здійснив експедицію на Полтавщину, що на той час перебувала під окупацією Російської імперії, з метою фонографічного запису дум. Експедиція була організована за спеціальним запрошенням Климента Квітки та Лесі Українки. Під час цієї експедиції Ф. Колесса записав репертуари п'яти виконавців, а також скористався записами, зробленими художником й етнографом Опанасом Сластіоном, інженером Олександром Бородаєм, Лесею Українкою та Климентом Квіткою. Повернувшись до Львова, він переписав ці матеріали й об'єднав їх у двотомну збірку, видану в 1910 та 1913 рр. (Колесса, 1910; 1913б).

Ф. Колесса застосовував так звану куцково-гніздову методику дослідження, що передбачала спочатку фіксацію фольклору у вибраних базових селах, а згодом – у прилеглих населених пунктах, де проводили контрольну фіксацію. Це підтверджується кількістю записаних пісень у різних селах: наприклад, у селі Висова, що було базовим, записано 73 пісні, тоді як у селі-сателіті Бліхнарка – усього 2 пісні. Аналогічна ситуація спостерігалася і з іншими селами, такими як Ганчова (90 пісень) і його сателітами: Ставиша (16 пісень) та Квятонь (13 пісень), або Устя Руське (63 пісні) та Брунари Вижні (14 пісень).

У статті І. Довгалюк "Лемківщина у дослідженнях Філарета Колесси" йдеться, що Ф. Колесса намагався якнайповніше охопити всі музичні типи, які побутували на Лемківщині, а також представити різноманітні жанрів лемківської пісенної традиції. Серед записаних матеріалів були обрядові мелодії, такі як колядки, щедрівки, гаївки, собіткові пісні, обжинкові, весільні та хрестильні (Довгалюк, 2012). Зважаючи на досвід роботи із фонографом і вдосконалення методик запису, Ф. Колесса вперше застосував у Галичині методику дублювальних записів, що передбачала фонографічні та слухові фіксації (Колесса, 1930; 1970б).

Записи лемківського фольклору, здійснені Ф. Колессо, займають важливе місце в його дослідницькій діяльності. У 1913 р., під час експедиції на Сяноччині, Колесса зафіксував пісні, виконані Юлією Драгус. Ці записи стали частиною збірника "Народні пісні Галицької Лемківщини" (1929), який, окрім наукової, має значну історичну цінність, зберігаючи документальні свідчення Лемківщини. Відзначається, що цей збірник є останнім великим виданням народних мелодій, створеним Науковим товариством ім. Шевченка, і найповнішим зібранням лемківського музичного фольклору натеper.

Протягом літніх місяців 1911–1913 рр. Ф. Колесса здійснив три експедиції на Лемківщину для запису народних мелодій. Усього він відвідав 21 село Лемківщини та записав понад 800 мелодій, з яких зонайменше 220 були зафіксовані на фонографічних валики. Матеріали, зібрані під час цих експедицій, були опубліковані в 1929 р. в окремому виданні (Довгалюк, 2009). І. Довгалюк зазначає, що дослідження лемківської музичної культури стало важливим проєктом у серії фольклорних студій Колесси, а бойківська експедиція 1910 р. була успішним початком його досліджень (Народні пісні, 1929). Лемківський фольклор представлено і в монографії Ф. Колесси "Народні пісні Галицької Лемківщини" (Колесса, 1912), а також у Хроніках Наукового товариства ім. Шевченка та протоколах засідань філологічної секції і Етнографічної комісії (Книга протоколів..., 1873–1939, 1941–1944).

Філарет Колесса разом із Климентом Квіткою започаткував систематичне вивчення музичного фольклору Закарпаття у 1920–1930-х рр. У 1923 р. він видав збірник "Народні пісні з Південного Підкарпаття", що містить 153 пісні, записані в селах верхів'я ріки Уж у Східній Словаччині, у селах Тварожець і Цигелка Бардіївського округу під час його експедиції в 1912 р. Матеріал у цьому збірнику було систематизовано за ритмічними фігурами та структурою строфи. Окрім того, етнограф Михайло Рощаховський записав ще 14 мелодій у Радвані Гуменського округу (Мельник, 1971, с. 8), у зв'язку із чим цей збірник став важливим внеском у дослідження народної музики Підкарпатської Русі, нарівні з іншими значними роботами (Колесса, 1923).

Під час перебування на Пряшівщині Ф. Колесса ініціював запис народних пісень цього регіону, що стало основою для збірника "Народні пісні з Південного Підкарпаття" (Колесса, 1932). У 1929 р. вчений опублікував книгу "Карпатський цикл народних пісень, спільних українцям, словакам, чехам і полякам" у Празі, де досліджує музичні традиції цих націй. Як зазначає Г. Карась, хоча кількість записів Ф. Колесси була обмеженою, усе ж вони стали фундаментом для подальшого детального дослідження музичного фольклору Пряшівщини після Другої світової війни. У Чехо-Словаччині, у міжвоєнний період, було видано кілька збірників, серед яких важливим є 15-томне видання слов'янського фольклору "Слов'янство у своїх співках" (1922, 1933) під редакцією Людвіка Куби, де представлені також записи українського фольклору Пряшівщини (Карась, 2011–2012).

Філарет Колесса приділив значну увагу дослідженню фольклорних новотворів у своїй праці "Українська народна пісня в найновішій фазі свого розвитку" (1928), де аналізує відмінності у збереженні фольклорного матеріалу в Україні, які, на його думку, є наслідком історичних умов, соціально-політичних чинників, а також впливів сусідніх культур. Учений застосовує методи культурно-історичної школи й історико-порівняльний підхід для оцінювання рівня націоналізації мандрівних

фольклорних мотивів, де зазначений підхід дає йому змогу дослідити автохтонні жанри української усної словесності та виявити специфічні риси українського фольклору в контексті загальнослов'янської традиції.

Однією з ключових робіт Ф. Колесси є дослідження "Балада про дочку-пташку в слов'янській народній поезії", що являє собою детальний аналіз баладного жанру в історико-порівняльному аспекті. У цій праці вчений досліджує варіації того самого сюжету в усній поезії східно- і західнослов'янських народів, використовуючи історико-порівняльний метод для визначення національної специфіки балад і спростування ідеї їх повністю мандрівного характеру. Зазначений метод дослідження дає змогу Ф. Колесі стверджувати унікальність української усної словесності і її відмінності від фольклорних традицій сусідніх народів (Український музичний світ, 2024).

З 1929 р. Філарет Михайлович повністю присвятив свою діяльність науковій роботі. Значний вплив на формування його наукових поглядів та подальшу творчу діяльність мала співпраця з Іваном Франком. Упродовж багатьох років він активно співпрацював і з такими видатними діячами, як Микола Лисенко, Володимир Гнатюк, Климент Квітка, Леся Українка, Станіслав Людкевич, Осип Роздольський, а також із закордонними колегами, серед яких Льмарі Крон, Роберт Лях, Матіаш Мурка і Ласло Лайт. Першу етнографічну працю Колесси "Людові вірування на Підгір'ї в селі Ходовичах" було опубліковано в 1890 р. в журналі "Народ" за сприяння Івана Франка. У 1894 р. він брав участь в організації Етнографічного комітету. Микола Лисенко відіграв ключову роль у формуванні Колесси як фольклориста та композитора, про що останній висловився у своїй книзі "Спогади про Миколу Лисенка". У 1903 р. Філарет Михайлович опублікував свої перші записи фольклору, що слугували музичними ілюстраціями до книги Володимира Шухевича "Гуцульщина", і здійснив записи мелодій Гуцульщини для скрипки та сопілки. Першою значною фольклорною працею Колесси стала "Ритміка українських народних пісень", яку Іван Франко ініціював до публікації у "Записках Наукового товариства імені Шевченка" (Український музичний світ, 2023).

У 1938 р. Ф. Колесса опублікував книгу "Українська усна словесність", що є об'ємним виданням на 643 сторінки і, ймовірно, стала першим підручником з фольклору, призначеним як для навчальних закладів, так і для самостійного навчання. Це видання поєднує хрестоматію усно-поетичних текстів і систематичний нарис курсу фольклору як дисципліни. Ф. Колесса класифікує українську усну словесність на три основні періоди:

- *старовинний* період (характеризується розквітом лицарсько-дружинної поезії та обрядовими піснями із християнськими елементами);

- *середній* період (золотий вік української народної поезії, що охоплює козацькі історичні пісні і думи, а також розвиток любовної лірики);

- *новітній* період (де у стародавніх формах утілюється новий зміст, зокрема через розвиток короткої пісенної форми).

Варто зауважити, що зазначена систематизація стала важливим внеском у розуміння еволюції фольклорної творчості, відображаючи як історичний, так і культурний контексти розвитку української народної поезії (Український музичний світ, 2024).

У 1938 р. вийшов його збірник "Народні пісні з Підкарпатської Русі", який вважають однією з найважливіших праць в українській фольклористиці Закарпаття, що містить 130 текстів та 159 мелодій разом з варіантами,

розділених на обрядові та світські пісні. Серед інших важливих праць Ф. Колесси варто згадати "Старинні мелодії українських обрядових пісень (весільних і колядок) на Закарпатті" (Колесса, 1934; 1970а). Ф. Колесса детально аналізував музичний фольклор Підкарпатської Русі, надаючи узагальнювальну характеристику на тлі сусідніх країн, і вперше обґрунтував існування діалектів у музичному фольклорі, звертаючи увагу на загальноукраїнську основу народних пісень Закарпаття (Фабрика-Процька, 2021).

Наукова діяльність Філарета Колесси була спрямованою на глибоке дослідження українського фольклору, зокрема й на системний аналіз українських дум. Учений

виступав на захист концепції народного походження дум, закладаючи теоретичні основи для їхнього вивчення й аналізу. Серед його найважливіших праць варто виділити такі публікації: "Огляд українсько-руської народної поезії" (1905), "Ритміка українських народних пісень" (1906), "Мелодії українських народних дум" (2 томи, 1910, 1913), "Варіанти мелодій українських народних дум: їх характеристика і групування" (1913), "Про генезу українських народних дум" (1920), "Народні пісні з Галицької Лемківщини" (1929) та "Українська усна словесність" (1938, репринт 1983) (див. табл. 1) (Wytwusky, 2004).

Таблиця 1

Основні публікації, праці та вшанування Ф. Колесси

Категорія	Назва твору та рік видання
Наукова діяльність	Огляд українсько-руської народної поезії (1905), Ритміка українських народних пісень (1906), Мелодії українських народних дум (1910–1913), Наверствування і характерні ознаки українських народних мелодій (1913), Українські народні думи (1920), Українські народні думи у відношенні до пісень, віршів і походження голосінь (1920–1921), Про генезу українських народних дум (1921), Погляд на історію української мови (1921), Про вагу наукових дослідів над усною словесністю (1922), Руські народні пісні з Підкарпатської Русі, ч. I (1923), Руські народні пісні з Південного Підкарпаття, ч. II (1923), Речитативні форми в українській народній поезії (1925), Українські народні пісні на переломі 17–18 ст. (1928), Українська народна пісня у найновішій фазі свого розвитку (1928), Народні пісні з галицької Лемківщини (1929), Балада про дочку-пташку в слов'янській народній поезії (1936–1937), Волинські народні пісні (1937), Українська усна словесність (1938), Формули закінчення в українських народних думах у зв'язку з питанням про наверствування дум (1939), Народні пісенні мелодії українського Закарпаття (1946), Мелодії гаївок, схоплені на фонограф Йосифом Роздольським. Т. 2 / списав і зредагував Ф. Колесса (1913), Українські народні думи: перше повне вид. з розвідкою, поясненнями, нотами і знімками кобзарів (1920), Історія української етнографії (рік невідомо)
Композиторська діяльність	Вулиця (1895), Обжинки (1898), Гагілки (1900), Наша дума (1902), Ой умер старий батько (невідомо), Утоптала стежечку (невідомо), Якби мені черевики (невідомо), Було колись на Україні (невідомо), Воєнні квартети для вокального квартету, чоловічих і жіночих хорів (1915), Марш українських стрільців (сл. О. Маковея, 1915), Я русин був (сл. О. Духновича, 1928), Обробки українських народних пісень для дітей (рік невідомо), Грають труби над Дністром! (рік невідомо)
Ушанування пам'яті	Меморіальна таблиця на будинку Наукового товариства ім. Шевченка (1922)

Примітка. Сформовано автором на основі джерела: (Український музичний світ, 2024).

Діяльність Філарета Колесси є невід'ємною частиною української культурної та наукової спадщини, а його численні праці та композиції стали основою для подальшого розвитку етномузикології та музикознавства в Україні. Особливу увагу вчений приділяв дослідженню народної пісенної творчості регіонів Підкарпаття, Полісся та Лемківщини, що дало йому змогу закласти основи для вивчення українських музичних діалектів. Його наукова спадщина охоплює численні хорові твори й обробки народних мелодій, що стали важливою частиною української музичної культури. Багато з праць дослідника були зібрані та перевидані посмертно у трьох томах: "Музикознавчі праці" (1970), "Фольклористичні праці" (1970) та "Музичні твори" (1972). Значущість творчого доробку Ф. Колесси була підтверджена виходом у 1992 р. бібліографічного довідника, підготовленого М. Морозом (Wytwusky, 2004).

Транскрипційні вміння Філарета Михайловича високо оцінив угорський композитор і фольклорист Бела Барток, який мав можливість порівняти транскрипції з оригінальними записами. Матеріали, зібрані та записані Колессою, залишаються унікальними не лише для української, але й для світової культури. Його звукова колекція збережена майже в повному обсязі, оцифрована та доступна для громадськості (Kolesa, 2013).

Дискусія і висновки

Філарет Колесса належить до кола видатних українських діячів, які зробили значний внесок у збереження та розвиток української культури в умовах імперсько-

радянської русифікації. Досліджуючи ритмічні особливості українських народних пісень, учений підкреслював їхню оригінальність і стійкість, зосереджуючи увагу на унікальних народних джерелах. Його наукові роботи, представлені на міжнародних етнографічних форумах, суттєво сприяли популяризації української пісенної культури за межами України. Особливо важливим є його внесок у розроблення наукових методів збору й аналізу пісенного фольклору, що стало ключовим для розуміння історичного розвитку української фольклорної музики (Український музичний світ, 2023).

Дослідження Філарета Колесси щодо взаємозв'язків між українським та словацьким пісенним фольклором викликає значний науковий інтерес. Він був першим українським музичним фольклористом, який поставив це питання як самостійний об'єкт дослідження. У вступній статті до збірника "Народні пісні з Галицької Лемківщини" Колесса ретельно аналізує спорідненість лемківського пісенного матеріалу з мелодіями, притаманними словацькому та чесько-моравському фольклору. Особливу увагу він звертає на подібність ритміки, мелодичної структури й інших характеристик лемківських пісень із пісенними традиціями сусідніх народів. Водночас Колесса закликав дослідників виявляти обережність у визначенні конкретного географічного походження тих чи інших пісенних форм, які є спільними для українців і словаків, що підкреслює його прагнення до об'єктивності та врахування складних міжетнічних культурних процесів у Карпатському регіоні. Філарет Михайлович

стверджував, що пісенний фольклор галицьких лемків, українців Пряшівщини і Закарпаття має унікальні місцеві мелодії, які не мають аналогів у збірниках інших народів, що свідчить про локальну оригінальність і значущість цього культурного явища в контексті фольклорних досліджень (Мельник, 1971, с. 5).

Узагальнюючи дослідження, можна стверджувати, що Філарет Колесса відіграв ключову роль у становленні українського етнографічного музезнавства та збереженні національної культурної спадщини. Його діяльність охоплювала не лише систематизацію та збереження українського фольклору, але й активне впровадження наукових підходів до етнографічних досліджень, що заклало основи сучасного музезнавства в Україні. Завдяки його наполегливій праці було збережено значну частину національної культурної спадщини, що стало фундаментом для подальшого розвитку української етнографії та фольклористики. Отже, внесок Філарета Колесси в розвиток музичної діалектології та етномузикології є надзвичайно важливим для розуміння культурних і музичних процесів в Україні, а його роботи слугують фундаментом для подальших досліджень у цій галузі.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що висновки та рекомендації, розроблені автором та запропоновані в статті, можуть бути використані для вдосконалення методик збирання, систематизації та збереження українського фольклору в сучасних умовах. Крім того, ці матеріали можуть слугувати основою для розроблення освітніх програм, спрямованих на поглиблене вивчення української культурної спадщини, а також бути корисними для музезнавців, етнографів і культурологів у їхній практичній діяльності. Подальші дослідження можна спрямувати на проведення аналізу методів, розроблених Філаретом Колессою, для їхньої адаптації до сучасних умов збереження та популяризації українського фольклору, урахування новітньої технології та цифрові платформи, що може охоплювати дослідження нових підходів до музеефікації та віртуалізації фольклорних матеріалів з метою збереження та доступу до них для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел

- Гошовський, В. (1958). До питання про музичні діалекти Закарпаття. *Матеріали першої Ужгородської міжвузівської конференції, присвяченої ввечерню карпатських говорів: доп. та повідомл. Ужгородського державного університету. Серія філологічна*, 3, 70–74.
- Довгалик, І. (2009). Перша бойківська експедиція Філарета Колесси. *Вісник Львівського університету. Серія: Мистецтвознавство*, 11, 150–169.
- Довгалик, І. (2012). Лемківщина у дослідженнях Філарета Колесси. *Вісник Львівського університету. Серія: Мистецтвознавство*, 11, 150–169.
- Карась, Г. (2011–2012). Пісенники українців Східної Словаччини як джерело вивчення буття фольклору в сучасну епоху. *Етнос і культура*, 8–9, 87–94. http://nbuv.gov.ua/UJRN/etnik_2011-2012_8-9_12
- Книга протоколів засідань філологічної секції. (1873–1939, 1941–1944). Ф. 1 "Наукове Товариство ім. Шевченка, м. Львів" (Оп. 309. Од. зб. 40), Центральний державний історичний архів України, м. Львів, Україна.
- Колесса, Ф. (1910). *Мелодії українських народних дум. Серія I*. Друкарня НТШ.
- Колесса, Ф. (1912). Справоздане з етнографічної екскурсії. *Хроніка НТШ у Львові*, 52, 24.
- Колесса, Ф. (1913а). Варіанти мелодій українських народних дум, їх характеристика і групування. *Записки НТШ*, 116, 126–165.
- Колесса, Ф. (1913б). *Мелодії українських народних дум. Серія II*.
- Колесса, Ф. (1923). Народні пісні з південного Підкарпаття: тексти й мелодії із вступною розвідкою. *Науковий збірник товариства "Просвіта" в Ужгороді*, 2, 83.
- Колесса, Ф. (1929). Народні пісні з Галицької Лемківщини. Тексти й мелодії. *Етнографічний збірник НТШ* (Т. XXXIV–XL). Львів.
- Колесса, Ф. (1930). Характеристичні признаки західної групи українських діалектів музичних в меляодіях народних пісень з Лемківщини. *Pamiętnik II zjazdu słowiańskich geografów i etnografów odbytego w Polsce w roku 1927*, II, 139–143.

Колесса, Ф. (1932). Карпатський цикл народних пісень (спільних українцям, словакам, чехам і полякам). У Jiri Horák, Matyáš Murko, Miloš Weingart, & Stanislav Petra (Укл.). *Sbornik prací I. Sjezdu Slovanských filologů v Praze 1929* (с. 93–114). Прага.

Колесса, Ф. (1934). Старинні мелодії українських обрядових пісень (весільних і колядок) на Закарпатті. *Науковий збірник товариства "Просвіта" в Ужгороді*, 10, 121–148.

Колесса, Ф. (1970а). Старинні мелодії українських обрядових пісень (весільних і колядок) на Закарпатті. *Музикознавчі праці*, 368–397.

Колесса, Ф. (1970б). Характеристичні признаки мелодій народних пісень з Лемківщини. *Музикознавчі праці*, 352–356.

Колесса, Ф. (1970в). *Музикознавчі праці* (Л. В. Ревуцький, М. М. Гордійчук (Ред.)). Наукова думка.

Колесса, Ф. (1972). *Музичні твори*. Наукова думка.

Людкевич, С. (1973). *Дослідження, статті, рецензії* (З. Штундер, (Упоряд.)). Дослідження України.

Мельник, О. (1971). *Словацько-українські пісенні зв'язки*. Вид-во Львівського ун-ту.

Український музичний світ. (2023). *Філарет Колесса: його твори є цінною частиною української хорової спадщини*. <https://musical-world.com.ua/filaret-kolessa-jogo-tvory-ye-czinnoyu-chastyuou-ukrayinskoyi-horovoyi-spadshhnyu/>

Український музичний світ. (2024). *Колесса Філарет Михайлович 1871–1947*. <https://musical-world.com.ua/artists/kolessa-filaret-myhajlovych/> Фабрика-Процька, О. Р. (2021). *Народна музична культура лемків і русинів Карпатського регіону в контексті ідентифікаційних процесів ХХ – початку ХХІ століть* [Неопубл. дис. д-ра мистецтвознавства]. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Dovhaliuk, I., & Lukashenko, L. (2024). Galician Ethnomusicology of the Beginning of the 20th Century. *Pathways in Early European Ethnomusicology Pioneers and Discourses*. <https://doi.org/10.7767/9783205219187>

Kolessa, F. (2013). Аудиозаписи кобзарів і лірників з приватного архіву Філарета Колесси [Audio records of kobzars and lyre players from the private archive of Filaret Kolessa]. [Compact disc].

Pasichnyk, V. (2018). Volodymyr Hoshovsky's study of musical dialects. *Вісник Львівського університету. Серія: Мистецтвознавство*, 19, 99–108.

Вутуцьку, В. (2004). Kolessa, Filaret. *Енциклопедія України в інтернеті*. <https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CCK%5CCKKolessaFilaret.htm>

References

Book of minutes of meetings of the philological section. (1873–1939, 1941–1944). Lviv F. 1 "TsDIAL of Ukraine" (Op. 309. Unit coll. 40), Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv, Ukraine [in Ukrainian].

Dovhaliuk, I., & Lukashenko, L. (2024). Galician Ethnomusicology of the Beginning of the 20th Century. *Pathways in Early European Ethnomusicology Pioneers and Discourses*. <https://doi.org/10.7767/9783205219187>

Dovhaliuk, I. (2009). The first Boykiv expedition of Filaret Kolessa. *Bulletin of Lviv University. Series: Art Studies*, 9, 54–69 [in Ukrainian].

Dovhaliuk, I. (2012). Lemkivshchyna in the studies of Filaret Kolessa. *Bulletin of Lviv University. Series: Art Studies*, 11, 150–169 [in Ukrainian].

Fabrika-Protska, O. R. (2021). *Folk musical culture of the Lemkos and Ruthenians of the Carpathian region in the context of identification processes of the 20th – early 21st centuries* [Unpublished doctoral of Art Studies]. Prykarpattia National University named after Vasyl Stefanyk [in Ukrainian].

Goshovsky, V. (1958). *On the issue of the musical dialects of Transcarpathia: Materials of the first Uzhgorod interuniversity conference dedicated to the study of Carpathian dialects: add. and reported Uzhhorod State University: Philological Series*, 3, 70–74 [in Ukrainian].

Karas, G. (2011–2012). Songwriters of Ukrainians of Eastern Slovakia as a source of studying the existence of folklore in the modern era. *Ethnicity and culture: coll. science and theory Art*, 8–9, 87–94 [in Ukrainian]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/etnik_2011-2012_8-9_12

Kolessa, F. (1910). *Tunes of Ukrainian folk дума [Tunes of Ukrainian folk дума]. Seria I*. NTSH Printing House [in Ukrainian].

Kolessa, F. (1912). Report on an ethnographic excursion. *Chronicle of NTSH in Lviv*, 52, 24 [in Ukrainian].

Kolessa, F. (1913а). Variants of the melodies of Ukrainian national Dumas, their characteristics and grouping. *Notes of SSS*, 1164, 126–165 [in Ukrainian].

Kolessa, F. (1913б). *Tunes of Ukrainian folk дума [Tunes of Ukrainian folk дума]. Series II*. NTSH Printing House [in Ukrainian].

Kolessa, F. (1923). *Folk songs from southern Subcarpathia: texts and melodies with an introductory survey*. Scientific collection of "Prosvita" society in Uzhgorod, II. (Separate print) [in Ukrainian].

Kolessa, F. (1929). Folk songs from Galician Lemkivshchyna. Lyrics and melodies. *Ethnographic Collection of the National Academy of Sciences* (Vol. XXXIV–XL) [in Ukrainian].

Kolessa, F. (1930). Characteristic features of the western group of Ukrainian musical dialects in the melodies of folk songs from the Lemkiv region. In *Pamiętnik II zjazdu słowiańskich geografów i etnografów odbytego w Polsce w roku 1927* (Vol. II, pp. 139–143) [in Ukrainian].

Kolessa, F. (1932). *Carpathian cycle of folk songs (common to Ukrainians, Slovaks, Czechs and Poles* In Jiri Horák, Matyáš Murko, Miloš

